

ТЕСТОЛОГИЯДА ТИПОЛОГИЯНИНГ МАСАЛАЛАРИ

Саидов Сафо Олимович¹, Туксанова Зилола

Иззатуллаевна²

¹Бухоро давлат университети Физика кафедраси доценти,
кимё фанлари номзоди,

²Бухоро давлат университети Физика кафедраси катта
ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5770454>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 01 - dekabr 2021
Ma'qullandi: 05 - dekabr 2021
Chop etildi: 09 - dekabr 2021

KALIT SO'ZLAR

синалувчилар,
дидактик тестология,
норматив тестлар,
дидактик-психологик
тестлар,
симптоматик

ANNOTATSIYA

Мақолада узлуксиз таълим тизимида педагогик тестшуносликнинг типология масалалари таҳлил этилган. Ишлаб чиқиладиган тестлар характери ва уларнинг бошқа услубларга нисбатан ўзига хос хусусиятларини аниқлаш учун тўққизта асосдан иборат иерархик кўринишлари белгилаб берилган. Тестлар типологияси асосида топшириқларни танлаш, уларнинг структуравий ўзаро боғлиқлиги ва таърифлари келтирилган. Таклиф қилинган схемадан фойдаланган ҳолда тадқиқотчи унга қайси типдаги тест кераклигини аниқ ва асосли равишда аниқлаши мумкин.

Педагогик услубий адабиётларни таҳлил қилиш натижасида [1-4] биз дидактик тестларни иккита қуйидаги гуруҳларга ажратдик:

а) назарий билимларни назорат қилувчи, малака ва қобилиятларни аниқловчи ўзлаштириш тестлари;

б)реал, ўқув имкониятлари бўйича диагностика тестлари ҳамда умумий ва махсус ўқитишлар бўйича (масалан, физика ёки математика фанлари) ўқитиш тестлари.

Ишлаб чиқиладиган тестлар характери ва уларнинг бошқа

услубларга нисбатан ўзига хос хусусиятларини аниқлаш учун биз қуйида келтирилган схемадаги тестлар типологиясидан фойдаландик. Бу типологияга кўра ҳар қандай дидактик тестни (амалий жиҳатдан психодиагностик тестларни ҳам) қуйидаги 9 асосдан иборат иерархик кўринишда характерлаш мумкин. Тестлар типологияси асосида топшириқларни танлаш, уларнинг структуравий ўзаро боғлиқлиги ва таърифлари қуйидаги факторларга боғлиқдир.

1.Тестларнинг фанлараро қўлланиш соҳаси:

а)оралиқ назорат тестларида мавзулар, боблар б'уйича билим ва ўзлаштириш элементларини текшириш;

б)кўп мавзулар б'уйича фанларнинг бир-бирига боғлиқлигини ҳисобга олмаган ҳолда билим ва ўзлаштиришнинг чегаравий (оралиқ) назоратини ўтказиш;

в)кўп мавзулар б'уйича фанларнинг ўзаро бир-бирига боғлиқлигини ҳисобга олган ҳолда билим ва ўзлаштиришларнинг чегаравий назоратини амалга ошириш;

г)бутун курс б'уйича ўзлаштирилган билим ва кўникмаларни назорат қилиш (фан б'уйича тестлар асосида фанлараро циклик тестларни яратиш).

Бу ҳолларнинг ҳар бирида фан топшириқларининг ўрни ҳақидаги саволлар ҳар хил қўйилади, масалан, физика-химия ҳамда физика-математика ҳақидаги интегратив билимлар ва ҳ.к.

2.Норматив тест тузилишининг умумий йўналиш б'уйича мақсади ёки критериал характердаги тестлардан буларнинг фарқи шундаки, норматив тестларда йиғилган баллар ҳисоб натижаларига кўра бир гуруҳни бошқа гуруҳ билан, гуруҳ ичидагиларни эса бир-бири билан солиштириш имкони яратилади.

Критериал тестларда эса ҳар бир ўқувчининг қандайдир ўқув ёки мутахассислик характердаги топшириқларни ечишдаги зарур бўладиган билим ва ўзлаштириш қобилиятлари очиб берилади, яъни

критериал тестлар ва шунингдек, критериал характердаги топшириқлар билим ва кўникмаларнинг аниқ соҳаси учун мос равишда, ўқувчиларнинг билим ва кўникмалар аниқ соҳаси учун ўқитиш мақсадининг минимал талабларига қай даражада эришилгани ёки эришилмаганлиги ҳақидаги саволларга жавоб беради.

Норматив тестларда асосан топшириқларни «ечди» ёки «ечмади» тартибида диагностика қилиниб, критериал тестларда эса топшириқни қайсидир йўл билан ечганларни мураккаб қурилмали ишларга қўйиш мумкинми ҳамда кейинчалик ўқитиш мураккаб ҳолда тузилган дастурларда давом эттира олишлиги ва шу кабиларни ҳисобга олиш керак.

3.Тестларнинг дидактик психологик йўналиши қандай тест ишлаб чиқиладиганлигини ёки адаптациядан ўтаётганлигини, тестнинг муаллифи уларни қандай характерлашини аниқлайди:

а)назарий билимларни назорат қилиш учун ишлаб чиқилган ўзлаштириш тестлари;

б)берилган фан (ўқув, мутахассислик) бўйича билим ва малакаларни назорат қилиш тестлари;

в)ўқитиш тестлари (маълум соҳа бўйича фан ёки унинг цикли реал ўқув имкониятлари диагностикаси);

4.Назорат босқичлари йўналиши бўйича:

а)кириш назорати – (олий ўқув юртига киришдаги ёки курсни, фан циклини ўқитиш этапининг бошланишидаги назорат);

б)кундалик (жорий) назорат – ҳар куни амалга ошириладиган ёки ўқув жараёни мавзулари бўйича;

в)оралиқ назорат – маълум курс алоҳида бўлимининг тугаши муносабати билан ўтказилади;

г)якуний назорат – маълум курснинг тугаши муносабати билан ўтказилади (фан цикли, ўқитиш босқичи ёки ўқув юртини тугатиш муносабати билан).

5.Тестлаштиришнинг диагностик даражаси (чуқурлиги) га берилган тестни ишлаб чиқишдан кўзланган мақсади киритилган бўлади:

- симптоматик диагностикага – яъни билим ва ўзлаштиришнинг «юқори қатламларига» қаратилиши (яъни маълум қонуният ёки формулаларни билиш, билмаслиги ёки таниш, нотанишлиги ва бошқалар);

- этиологик диагностикага, яъни текширув алоқа сабабига (нима учун айнан ўша билимларни билмаслиги ва бунинг қай даражада бошқа билимларни билишлигига боғлиқлиги);

-типологик диагностикада эса ўқувчининг ўтиладиган дарс ва билимларни ўзлаштириш ва уддалай олишида қандай позитив ва негатив ғояларни кучайтириш, нималарга кўпроқ эътибор қаратиш лозимлигини аниқлаш лозим бўлади.

6. Синалувчининг тестни бажариш фаоллигини оширишда эса ёзма ва оғзаки тестларга мос равишда ёзма (кўпинча) ёки оғзаки (жуда кам ҳолда) жавобларни қўллаш, масалан, ҳаракат тестларида (айниқса, компьютерларда клавишларни босишдан тортиб, қисм дастурларини чиқаришгача) ҳамда ҳисоблаш ишларини ўтказиш, графикларни чизиш, лойиҳалаштириш ва ҳоказоларда. Ҳаракат тестларини ўқиш ёки ишлаш қурилмаларида, машқ

тренажерларида, айниқса, мутахассислик бўйича ўқитиш тизимларида киритиш мумкин.

7. Тестнинг гомогенлик (бир жинслик) даражаси эса тестни тузувчи муаллиф томонидан режалаштирилган бўлади. Шу жумладан:

а) кўзланган мақсадга қараб тестнинг нимани диагностика қилиши кераклиги, айниқса, интегратив характердаги асосий критерийлардан, масалан, маълум амалларнинг талаб қилинган даражада ёки шу амалларни бажаришда сифат, миқдор, тезлик, қатъий кетмакетлик, жавобгарлик каби бир қанча омилларни ҳисобга олиш;

б) формал аспектда эса тест топшириқларини тузилиш шаклининг бир жинслиги ёки ҳар хил шаклда (кўп турли) бўлишлигини таъминлаш зарур.

8. Вақт омили тестнинг тезкор бўлиши (ёки бўлиши кераклиги), топшириқларнинг функционал равишда маълум белгиланган вақтда бажарилишининг зарурлиги (қайси йўл билан, нимага асосланиб ёки тезкор бўлган ҳолда қаерда, қандай, қанақа топшириқларни бажарилиш вақтини баҳолаш учун, вақтнинг сарфланиш чегараси белгиланмаслиги ҳам мумкин).

9. Тестлаштиришни ташкил этиш усулларига эса умумий, индивидуал ёки жуда кам қўлланиладиган, лекин жуда ҳам эффектив ҳисобланган алоҳида бригадалик усули ёки гуруҳлар ҳолида эса текширилувчиларнинг диагноз қилувчи билан юзма-юз ҳоли таъминланади (тестлаштиришнинг компьютерларда индивидуаллаштирилган дастурларининг замонавий вариантлари).

Юқорида келтирилган факторлар тест топшириқларининг барча характеристикаларини ўз ичига олган ҳолда унинг тўлиқ диагностик услуб сифатида тестшунослик мақсадлари, тизимларини тестлардан кўзланган мақсад ва композицияларини аниқлаб беради. Таклиф қилинган схемадан фойдаланган ҳолда ҳар қандай (тестларни ишлаб чиқиш бўйича етарли тажрибаси бўлмаганлар ҳам) тадқиқотчи унга ва унинг жамоасига қайси типдаги тест кераклигини аниқ ва асосли равишда аниқлаши мумкин. Шунингдек, у ушбу асосда тестларни яратишдан асосий мақсад, вазифаларни ҳамда унга мос равишда муҳим тест топшириқларини танлаши ва унинг диагностик жиҳатларини тўғри аниқлай олиши мумкин.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Амонашвили Ш.А., Лисенкова С.Н. Педагогик изланиш. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – 603 б.
2. Ишмуҳамедов Р., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. – Т.: Адабиёт учқунлари, 2017. – 367 б.
3. Саидов С.О. Иқтисодий билимларни тест-рейтинг услубида баҳолаш учун қўлланма.- Т.: Фан, 1999. 72 б.
4. Шаропов О.У. Дидактик тестшуносликдаги терминологик муаммолар //Халқ таълими. Тошкент.-1998.-№5.- 62-66 б.